

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «АНСАМБЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ»

*Єжижанський Євген Володимирович,
керівник народного художнього колективу,
ансамблю українських народних інструментів «Козаченьки»
Добропільського міського Центру дитячої та юнацької творчості.*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вивчення, розвиток і пропагування української народної музики є необхідною складовою навчально-виховного процесу. Серед різноманітності жанрів музичної культури України значне місце посідають ансамблі українських народних інструментів – троїсті музики. Їм притаманні камерність звучання, гармонійна співзвучність тембрів різних інструментів, використання специфічних ефектів, що створює неповторний колорит українського фольклору.

В основу навчальної програми «Ансамбль українських народних інструментів» покладено положення компетентісного та діяльнісного підходів, основні вимоги Державного стандарту базової і повної середньої освіти (освітня галузь «Естетична культура») та інших чинних законодавчих актів в галузі освіти; передбачено реалізацію в гуртках, секціях, творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів системи освіти України (художньо-естетичний напрям).

Програма є професійно орієнтованою за основним рівнем засвоєння. Розрахована на гуртківців середнього та старшого шкільного віку (9-18 років). Середня наповнюваність навчальної групи становить 10-12 вихованців.

Мета програми: створення умов для творчого розвитку дітей засобами українського музичного мистецтва.

Основні завдання:

ознайомити вихованців з основами теорії музики, її закономірностями, художньо-виражальними засобами, найважливішими етапами розвитку українського музичного мистецтва, його основних напрямів і стилів;

формуванню в дітей сприйнятливості до музики і відчуття її в ансамблевому звучанні, уміння і навички індивідуальної та ансамблевої гри на українських народних інструментах;

виховувати цілеспрямованість, самовладання, виконавчу волю, активність, творчі здібності вихованців.

Навчальна програма передбачає сім років навчання: початковий рівень (2 роки) – 216 години (6 годин/тиждень), основний рівень (3 роки) – 288 годин (8 годин/тиждень), вищий рівень (2 роки) – 360 годин (10 годин/тиждень).

Групи формуються залежно від віку, року навчання та попередньої підготовки дітей.

Навчальною програмою «Ансамбль українських народних інструментів» передбачено навчання гри на цимбалах, сопілці, скрипці, шестиструнній кобзі,

кобзі-бас, скрипковому контрабасі, бубоні, тамбурині. Музичні інструменти відрізняються за формою, розміром, тембровим забарвленням, і тому потребують відповідної постановки гри, а також специфічної методики в оволодінні виконавськими навичками гри на кожному з них.

Початковий рівень навчання передбачає виявлення музичних здібностей дітей, ознайомлення з інструментами, їх будовою та художньо-виражальними особливостями, постановою гри, оволодіння виконавськими навичками, теоретичну підготовку і розвиток індивідуальних здібностей.

На основному рівні навчання розвиваються та вдосконалюються придбані раніше уміння і навички, формується творча особистість, здатна самостійно виконати поставлене завдання на достатньому рівні, знаходити допоміжні джерела інформації для самоосвітньої творчої діяльності; розвиваються практичні навички виконавської майстерності на індивідуальних заняттях, репетиціях в ансамблі та концертних виступах.

На вищому рівні навчання значно підвищуються вимоги до музично-виконавської техніки, знань з теоретичних дисциплін, ускладнюється музичний репертуар, вдосконалюються сценічна етика та артистизм, що в подальшому сприяє профорієнтації та виборі майбутньої професії.

Просування вихованців за рівнями підготовки передбачає варіативні можливості для дітей, різних за своїми музичними здібностями та попередньою підготовкою.

З метою вдосконалення виконавських навичок, або відпрацювання окремих концертних номерів вихованці можуть об'єднуватися у різні форми ансамблів: дуети, тріо, квартети.

З метою розвитку та підтримки обдарованих та талановитих вихованців, здобуття ними практичних навичок і для задоволення їхніх потреб у професійному самовизначенні може застосовуватися індивідуальне навчання. Кількісний склад груп, у яких проводиться індивідуальне навчання, становить від одного до п'яти учнів (згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 1123 (з132208) від 10.12.2008). Кількість годин на тиждень передбачена в наказі Міністерства освіти і науки України № 676 від 22.07.2008 «Про затвердження Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи освіти і науки України».

Реалізація запропонованої програми спирається на принципи науковості, наступності, доступності, синтезу, наочності, міцності засвоєння знань, індивідуального підходу, поступового розвитку природних даних гуртківців, чіткої послідовності в оволодінні музичною лексикою і технічними прийомами гри на українських народних інструментах, систематичності і регулярності занять, цілеспрямованості навчального процесу.

Методами опрацювання навчального матеріалу є: словесні (бесіда, розповідь, пояснення, інструктаж); наочні (метод ілюстрацій, метод демонстрацій, показу); практичні (тренувальні вправи, індивідуальні та творчі завдання); репродуктивні (відтворювальні вправи); частково-пошукові (виконання за зразком, під керівництвом педагога); пояснювально-ілюстративні (демонстрація наочного навчання, організація сприймання, спостереження);

самостійної роботи; стимулювання навчальної діяльності; формування пізнавального інтересу (пізнавальні ігри, створення ситуації успіху); контролю і самоконтролю.

Залежно від рівня навчання програми передбачаються варіативність форм, принципів та методів навчання.

Перевірка та оцінювання знань, умінь та навичок здійснюється під час поточного та підсумкового контролю у формі проведення концертних виступів, відкритих та підсумкових занять. У кінці кожного півріччя проводяться відкриті підсумкові заняття, а в кінці кожного навчального року – звітний концерт.

Теми та розподіл годин навчально-тематичного плану вказано орієнтовно. За необхідності, в установленому порядку, керівник гуртка може внести до зміни до кількості годин, у межах кожної змістової теми.

Початковий рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	5	9	14
3	Музична грамота і сольфеджіо	12	24	36
4	Гра на українських народних музичних інструментах	18	72	90
5	Гра в ансамблі	12	60	72
6	Підсумок	–	2	2
Разом:		49	67	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Теоретична частина. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Організаційні питання.

Традиції ансамблю українських народних інструментів.

2. Слухання музики (14 год)

Теоретична частина. Історія розвитку української народної пісні. Думи, балади, історичні та побутові пісні. Сучасне життя українських пісень.

Практична частина. Слухання української народної пісенної творчості (за вибором керівника), аналіз змісту і характеру музичних творів.

3. Музична грамота і сольфеджіо (36 год)

Теоретична частина. Ноти. Розташування нот на нотному стані. Скрипковий та басовий ключі. Гама До-мажор. Тон і півтон. Знаки альтерації. Пауза. Реприза. Ритм. Розмір. Такт. Тактова риска. Затакт. Музична фраза.

Практична частина. Написання на нотному стані скриpkового та басового ключів, гами, нот різної тривалості, інших музичних знаків.

Вправи на розвиток почуття ритму, музичної пам'яті; навичок сольфеджування.

Вправи на визначення музичних фраз.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (90 год)

Теоретична частина. Ознайомлення з українськими народними музичними інструментами: цимбали, сопілка, скрипка, шестиструнна кобза, кобза-бас, скрипковий контрабас, бубон, тамбурин. Форма та темброве забарвлення, способи звуковидобування. Правила експлуатації та зберігання.

Практична частина. Формування правильної постановки за інструментами в положенні сидючи та стоячи. Відпрацювання навичок звуковидобування.

Аплікатурна дисципліна. Відпрацювання технічних виконавських навичок та читання нот з аркуша.

Скрипка:

- гра на відкритих струнах;
- елементарні рухи пальців лівої руки;
- усвідомлення рухів пальців і смичка;
- вивчення першої позиції;
- початкові види розподілу смичка;
- переходи зі струни на струну;
- ознайомлення зі штрихами *detasche* (цілим смичком і його частинами), *legato* (до 4-х звуків на смичок).

Сопілка:

- постановка дихання;
- основи володіння губним апаратом;
- видобування звуків ля, соль;
- вправи на звуках ля і соль цілими, половинними, четвертними та восьмими тривалостями;
- вивчення всіх нотних звуків на інструменті;
- атака звуку і регістрові відмінності.

Цимбали:

- положення корпусу за інструментом;
- положення рук і паличок під час гри;
- прийоми видобування звуку (удар, щипок);
- вивчення розташування звуків на інструменті;
- використання демпфера під час гри;
- формування навичок точного попадання по струнах.

Шестиструнна кобза:

- постановка за інструментом;
- положення лівої і правої руки під час гри;
- основні прийоми видобування звуку;
- цифробуквенне позначення акордів;

- вивчення акордів першої позиції;
- вивчення акордових схем і послідовностей.

Кобза-бас, скрипковий контрабас:

- постановка за інструментом;
- формування навичок видобування звуку;
- гра на відкритих струнах;
- формування навичок прикриття струн;
- формування навичок чистого інтонування;
- ознайомлення з першою позицією.

Бубон, тамбурин:

- положення корпусу, рук під час гри;
- формування навичок гри на сильну і слабку долі;
- розвиток метроритмики;
 - прості розміри;
 - синкопа.

5. Гра в ансамблі (72 год)

Теоретична частина. Поняття ансамблю. Різновиди ансамблів. Загальні поняття ансамблевої гри. Роль соліруючої та акомпануючої партій в ансамблі.

Практична частина. Виконання вправ на формування навичок гри в ансамблі. Робота над відпрацюванням навичок одночасного вступу і закінчення музичної фрази, п'єси, синхронності звучання ансамблю. Формування виконавських навичок над досягненням динамічного балансу між соліруючими та акомпануючими інструментами.

6. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- традиції ансамблю українських народних інструментів;
- історію української народної пісенної творчості;
- історію розвитку українських народних інструментів;
- правила експлуатації та зберігання музичних інструментів;
- елементарні основи музичної грамоти;
- основні способи звуковидобування на українських народних інструментах;
- виражальні засоби музики;
- загальні правила аплікатурної дисципліни.

Вихованці мають вміти:

- володіти правильною постановкою за інструментом;
- володіти навичками гри на інструментах;
- читати простий нотний текст;

- характеризувати музичний інструмент і музичні п'єси;
- виконувати прості музичні твори напам'ять;

Вихованці мають набути досвід:

- ансамблевої гри;
- виконавської практики.

Початковий рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	5	9	14
3	Музична грамота і сольфеджіо	12	24	36
4	Гра на українських народних музичних інструментах	18	72	90
5	Гра в ансамблі	–	72	72
6	Підсумок	–	2	2
Разом:		37	179	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Організаційні питання.

2. Слухання музики (14 год)

Теоретична частина. Поняття «троїсті музики». Історія розвитку та становлення музичного жанру. Жанрове та стильове багатоманіття інструментальних ансамблів різних регіонів України. Професійні ансамблі троїстих музик.

Практична частина. Прослуховування аудіозаписів колективів троїстих музик України. Обговорення та аналіз музичних творів.

3. Музична грамота і сольфеджіо (36 год)

Теоретична частина. Тоніка. Акорд. Тризвук. Мажорний і мінорний лад. Пунктирний ритм. Інтервали. Паралельні тональності.

Практична частина. Сольфеджування гам До-мажор і Ля-мінор, визначення тоніки. Написання мажорних і мінорних тризвуків.

Написання та визначення на слух інтервалів, тризвуків мажору і мінору.

Вправи на розвиток метроритмічних навичок.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (90 год)

Теоретична частина. Стандартна аплікатурна дисципліна. Метроритміка. Зміна позицій у гамах на дві октави (для струнних і струнно-симчкових інструментів).

Практична частина. Вивчення гами Соль-мажор, Мі-мінор, Фа-мажор і Ре-мінор. Виконання вправ, етюдів, музичних п'єс у даних тональностях.

Удосконалення та розвиток набутих виконавських вмінь та навичок. Робота над чистотою інтонування та якістю звуку. Вивчення 2-ї та 3-ї позицій, зміна позицій у гамах на дві октави (для струнних та струнно-смичкових інструментів).

Робота над дотриманням тривалостей звуків з різними ритмічними малюнками в музичному тексті.

Вправи на розвиток уміння орієнтуватися у нотних записах для інструментів, які вивчаються.

Вправи на розвиток вмінь читання нотного тексту з аркуша.

5. Гра в ансамблі (72 год)

Теоретична частина. Поняття ритмічного і динамічного балансу в ансамблі.

Практична частина. Вправи на розвиток початкових навичок ансамблевої гри під час виконання нескладних, невеликих за об'ємом, простих за фактурою та інструментовкою п'єс. Робота над чистотою інтонування злагожденістю виконання, ритмічним і динамічним балансом в ансамблі.

Вправи на розвиток почуття ансамблю, навичок інтонаційно-слухового контролю та самоконтролю.

6. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- історію виникнення та еволюцію жанру троїстих музик;
- правила аплікатурної дисципліни;
- паралельні тональності;
- інтервали, тризвуки (мажорні та мінорні);
- пунктирний ритм, різновиди ритмічних групувань;
- поняття ритмічного і динамічного балансу в ансамблі.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- визначати на слух інтервали, мажорні та мінорні тризвуки;
- написати відповідні інтервали та тризвуки на нотному стані;
- виконувати вправи, етюди, музичні п'єси у тональностях до одного ключового знаку включно;
- читати ноти з аркуша з альтерованими звуками.

Вихованці мають набути досвід:

- виконувати етюди, музичні п'єси, ансамблеві партії в тональностях до одного ключового знаку альтерації;
- слухового контролю над чистотою інтонування.
- метроритмічних навичок ансамблевої гри.

Основний рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	3	6	9
3	Музична грамота та сольфеджіо	9	27	36
4	Гра на українських народних музичних інструментах	18	144	162
5	Гра в ансамблі	12	60	72
6	Виконавська практика	–	5	5
7	Підсумок	–	2	2
Разом:		44	244	288

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Правила безпеки життєдіяльності. Організаційні питання.

2. Слухання музики (9 год)

Теоретична частина. Музичний фольклор України.

Практична частина. Слухання кращих зразків музичного фольклору різних регіонів України. Аналіз розмаїття інтонаційних особливостей музичного фольклору.

3. Музична грамота та сольфеджіо (36 год)

Теоретична частина. Ритмічна група восьма і дві шістнадцятих. Ритмічна група дві шістнадцятих і восьма. Обернення тризвуків. Головні ступені і головні тризвуки ладу. Перемінний лад.

Вокальне та інструментальне групування нот.

Практична частина. Написання групувань нот: восьма і дві шістнадцяті, дві шістнадцятих і восьма.

Побудова тризвуків з їх оберненнями.

Наведення прикладів перемінного ладу. Написання прикладів вокального та інструментального групування нот.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (162 год)

Теоретична частина. Ритмічна група чотири шістнадцятих. Пунктирний ритм. Інтонія. Тональності з двома знаками альтерації.

Практична частина. Вправи на удосконалення аплікатурної дисципліни.

Виконання гам Ре-мажор, Сі-мінор. Сі-бемоль мажор і Соль-мінор в помірному темпі.

Вправи на розвиток слухомоторної координації. Робота над чистотою інтонування, якістю звуковидобування та звуковедення. Розучування етюдів, п'єс та ансамблевих партій.

5. Гра в ансамблі (72 год)

Практична частина. Перегляд, прослуховування, обговорення і аналіз концертних виступів випускників ансамблю.

Робота над концертним репертуаром, чистотою інтонування у струнно-сичкових інструментів і сопілок. Досягнення унісону у соліруючих інструментів під час спільного проведення мелодії в ансамблевій роботі шляхом самоконтролю. Вправи на розвиток мероритмічних навичок, динамічної виразності, одночасного вступу і закінчення гри всіх учасників ансамблю.

6. Виконавська практика (5 год)

Практична частина. Виступи з концертними номерами під час масових заходів та мистецьких конкурсів.

7. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- мелодико-інтонаційні відмінності музичної культури різних регіонів України;
- ритмічні групування нот;
- обернення і тризвуків;
- головні ступені тризвуків і ладу;
- поняття інтонації.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- наводити приклади вокального та інструментального групування нот;
- будувати тонічні акорди та їх обернення;
- виконувати гами Ре-мажор, Сі-мінор. Сі-бемоль мажор і Соль-мінор в помірному темпі;
- аналізувати музичний фольклор України.

Вихованці мають набути досвід:

- самостійної роботи над розучуванням музичного матеріалу;
- аналізувати музику, яка прослуховувалась;

— слухового, інтонаційного та ритмічного контролю під час гри в ансамблі.

Основний рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	3	6	9
3	Музична грамота та сольфеджіо	9	27	36
4	Гра на музичних українських народних інструментах	18	144	162
5	Гра в ансамблі	4	68	72
6	Виконавська практика	–	5	5
7	Підсумок	–	2	2
Разом:		18	270	288

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Правила безпеки життєдіяльності. Організаційні питання.

2. Слухання музики (9 год)

Теоретична частина. Українська народна пісня в творчості українських і зарубіжних композиторів.

Практична частина. Слухання: М. Лисенко. Увертюра з опери «Тарас Бульба», «Сарабанда», обробка української народної пісні «Пливе човен» К. Стеценко. Обробка української народної пісні «Ой, у полі дві тополі» Ф. Колеса. Обробки українських народних пісень: «Ягілочка», «Ой, зацвіли фіалоньки»; українська народна пісня в обробці Л. Бетховена «Їхав козак за Дунай»;

М. Глінка. «Гуде вітер вельми в полі», «Не щибечи, соловейку»;

П. Чайковський. Фінал першого концерту для фортепіано з оркестром.

3. Музична грамота та сольфеджіо (36 год)

Теоретична частина. Тритони. Септакорд, домінантовий септакорд. Модуляція. Пунктирний ритм. Синкопа. Тріоль. Музичні розміри $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$.

Практична частина. Вправи на побудову і визначення на слух тритонів, домінантсептакорда.

Виконання вправ на переміщення мелодії з однієї тональності в іншу. Написання прикладів пунктирного ритму.

Вправи з середньотактовими та міжтактовими синкопами. Відпрацювання на практиці ритмічних вправ з розподілу нот різної тривалості у тріолях.

Спільне та відмінне в музичних розмірах 3/4, 3/8, 6/8. Тактування в даних розмірах.

4. Гра на музичних українських народних інструментах (162 год)

Теоретична частина. Гама Ля-мажор, Фа-дієз мінор, Мі-бемоль мажор, До-мінор.

Практична частина. Виконання гам Ля-мажор, Фа-дієз мінор, Мі-бемоль мажор, До-мінор. Робота над акордами та арпеджіо.

Вивчення перших 5-ти позицій, різних видів їх змін у струнно-смичкових інструментів. Ознайомлення з 6-ю та 7-ю позиціями.

Робота над чистотою інтонування, розвитком культури звуковидобування та звуковедення.

Вправи на прискорення темпу під час виконання технічних завдань.

Вивчення ускладненого музично-виконавського репертуару.

5. Гра в ансамблі (72 год.)

Теоретична частина. Метроритмічні особливості у музичних розмірах 3/4, 3/8, 6/8.

Практична частина. Вправи на розвиток почуття ансамблю, синхронності звучання інструментів у музичних розмірах 3/4, 3/8, 6/8, точне вигравання тривалостей нот, ритмічних малюнків в мелодії та партії акомпанементу. Відпрацювання виразності виконання динамічних відтінків, штрихів. Координація дій у досягненні синхронності виконання. Розвиток навичок самоконтролю виконавської роботи над музичним твором в ансамблі.

6. Виконавська практика (5 год)

Практична частина. Виступи з концертними номерами під час масових заходів та мистецьких конкурсів.

7. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- творчість українських і зарубіжних композиторів;
- поняття тритон;
- поняття септакорд, домінантовий септакорд;
- поняття модуляція;

- спільне і відмінне в музичних розмірах $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$;
- гами Ля-мажор, Фа-дієз мінор, Мі-бемоль мажор, До-мінор;
- поняття акорди.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- аналізувати твори українських та зарубіжних композиторів;
- будувати і визначати тритони, домінантсептакорди;
- переміщувати мелодії з однієї тональності в іншу;
- тактувати в музичних розмірах $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$;
- виконувати вправи, етюди та п'єси з синкопованими ритмічними малюнками і тріолями;
- грати музичні твори у тональностях з двома ключовими знаками;
- грати у 6 і 7 позиціях на струнносмичкових інструментах;
- точно дотримуватися тривалост музичних звуків;
- виразно виконувати мелодії і чітко супроводжувати акомпануючу партію;
- володіти навичками музичної виразності;
- координувати свої дії під час колективного музикування.

Вихованці мають набути досвід:

- ансамблевої гри;
- виконавської практики.

Основний рівень, третій рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	3	6	9
3	Музична грамота та сольфеджіо	9	27	36
4	Гра на українських народних музичних інструментах	2	160	162
5	Гра в ансамблі	2	70	72
6	Виконавська практика	–	5	5
7	Підсумок	–	2	2
Разом:		18	270	288

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Правила безпеки життєдіяльності. Організаційні питання.

2. Теорія української музичної творчості (9 год)

Теоретична частина. Української та зарубіжної музичної культури XVII-XVIII століття.

Практична частина. Слухання музичних творів:

М. Березовський. Соната для скрипки і чембало;

Д. Бортнянський. «Херувимська»;

Й. С. Бах. Токата і fuga ре мінор, «Жарт» із сюїти № 2, «Брандербурський концерт»;

А. Вівальді. «Зима» з циклу «Пора року» № 7;

Л. Бетховен. Фінал дев'ятої симфонії;

В.-А. Моцарт. «Турецький марш», Симфонія № 40 – 1 частина.

Й. Гайдн. Лондонські симфонії.

3. Музична грамота та сольфеджіо (36 год)

Теоретична частина. Тризвуки мажору і мінору та їх обернення. Квартоквінтове коло тональностей. Фігурація. Альтерація. Перемінний розмір. Ритмічна група (четвертна з крапкою і дві шістнадцятих). Зменшений тризвук.

Практична частина. Вправи з написання тризвуків мажору і мінору та їх обернень. Тестування знань квартоквінтового кола тональностей.

Вправи-прикладні гармонічної, мелодичної та ритмічної фігурації.

Тактування у перемінних розмірах.

Відпрацювання ритмічних вправ – четвертна з крапкою і дві шістнадцяті.

Визначення на слух зменшеного тризвуку.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (162 год)

Теоретична частина. Поняття *Legato, non legato*.

Практична частина. Відпрацювання прийомів гри *legato, non legato*.

Удосконалення навичок якісного звуковидобування.

Виконання мажорних та мінорних гам до 3-х ключових знаків; великого, короткого і ламаного арпеджіо.

Вправи на вдосконалення навичок читання нот з аркуша.

Робота над концертним репертуаром. Удосконалення музично-виконавської техніки, прийомів гри на музичних інструментах.

Ускладнення музичного репертуару. Самостійна виконавська робота над музичним твором.

5. Гра в ансамблі (72 год)

Теоретична частина. Куплетна музична форма: з приспіваними та без приспівів; контрасна та проста куплетна форми з приспіваними.

Поняття варіації.

Практична частина. Розучування музичного супроводу до музичних творів з ускладненою варіативною фактурою.

Удосконалення навичок чистого інтонування у партії скрипки, сопілки, скрипкового контрабаса.

Відпрацювання уміння точного акцентування сильних і слабких долей у партій акомпанементу на основі ускладнення репертуару та інструментовки.

6. Виконавська практика (5 год)

Практична частина. Виступи з концертними номерами під час масових заходів та мистецьких конкурсів.

7. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- загальну характеристику української та зарубіжної музичної культури XVII-XVIII століть;
- музику і творчий спадок композиторів;
- штрихи, стандартну аплікатуру, специфічні способи видобування звуку;
- просту куплетну форму, варіації.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- орієнтуватися у музиці різних жанрів;
- володіти практичними навичками з теорії музики;
- виконувати штрихи у творах в повільному і швидкому темпі;
- виконувати музичні твори в тональностях до трьох знаків альтерції включно;
- виконувати коротке, довге і ламане арпеджіо;
- читати ускладнений нотний текст.
- підкреслювати сильні і слабкі долі в партії акомпанементу під час гри в ансамблі;
- орієнтуватися у простих музичних формах;

Вихованці мають набути досвід:

- ансамблевої гри;
- виконавської практики.

**Вищий рівень, перший рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	6	12	18
3	Музична грамота та сольфеджіо	9	18	27
4	Гра на українських народних музичних інструментах	6	174	180
5	Гра в ансамблі	8	100	108
6	Виконавська практика	–	23	23
7	Підсумок	–	2	2
Разом:		31	329	360

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Правила безпеки життєдіяльності. Зовнішній вигляд вихованців. Організаційні питання.

2. Слухання музики (18 год)

Теоретична частина. Класики світової музичної культури періоду ХІХ-ХХ століть.

Практична частина. Слухання музичних творів:

Л. Ревуцький. Прелюдія. Друга симфонія. ІІІ частина;

В. Барвінський. Прелюдія. П. Чайковський. Симфонія № 6 – 1 частина;

Р. Шуман. «Лісові сцени»;

Й. Брамс. Угорський танець;

Дж. Россіні. Увертюра до опери «Севільський цирульник»;

Ф. Шопен. Вальс до мінор;

Й. Штраус. Полька-піцикато;

Ж. Бізе. Фрагменти з опери «Кармен»;

Л. Колодуб. «Карпатська рапсодія».

3. Музична грамота та сольфеджіо (27 год)

Теоретична частина. Характерні інтервали. Семиступеневі діатонічні лади народної музики. Обернення септакордів. Обернення домінантсептакордів.

Практична частина. Написання характерних інтервалів, діатонічних ладів народної музики, пентатоніки. Побудова і визначення на слух домінантсептакорда та його обернень.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (180 год)

Теоретична частина. Музичний твір і художній образ.

Практична частина. Робота над штрихами *legato, non legato, staccato* на прикладах вправ і музичних творів у швидкому темпі. Вдосконалення виконавських навичок в роботі над нюансами *pianissimo* і *fortissimo*.

Вивчення музичних творів, п'єс, ансамблевих партій. Вдосконалення навичок самостійної роботи над музичним твором та навичок читання нот з аркуша. Вправи на вдосконалення техніки гри на музичних інструментах.

Читання ускладнених ритмічних вправ.

5. Гра в ансамблі (108 год)

Теоретична частина. Динамічний та ритмічний ансамбль. Головна тема, підголоски, акомпанемент.

Практична частина. Робота над динамічними та ритмічними якостями ансамблю. Вивчення запланованих ансамблевих творів. Удосконалення навичок ансамблевої гри ускладненого репертуару, слухового контролю над виконанням партій.

6. Виконавська практика (23 год)

Практична частина. Виступи з концертними номерами й програмами. Участь у музичних конкурсах та фестивалях.

7. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- класиків світової музичної культури XIX-XX століть та їх основні музичні твори.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- читати нотний текст з ускладненою ритмікою;
- володіти штрихами і засобами музичної виразності;
- розкривати зміст і художній образ твору засобами музичної виразності;
- гармонійно поєднувати звучання підголосків під час проведення основної теми.

Вихованці мають набути досвід:

- ансамблевої гри;
- виконавської практики.

Вищий рівень, другий рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	2	–	2
2	Слухання музики	4	14	18
3	Музична грамота та сольфеджіо	9	18	27
4	Гра на українських народних музичних інструментах	6	174	180
5	Гра в ансамблі	–	108	108
6	Виконавська практика	–	23	23
7	Підсумок	–	2	2
Разом:		21	339	360

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Зовнішній вигляд вихованців. Правила безпеки і життєдіяльності. Організаційні питання.

2. Слухання музики (18 год)

Теоретична частина. Ансамблі та оркестри народної музики. Роль і значення народно-інструментальної музики в нашому житті.

Практична частина. Відеоперегляд і обговорення концертних записів провідних професійних і аматорських колективів народної музики.

3. Музична грамота та сольфеджіо (27 год)

Теоретична частина. Одноіменні тональності. Енгармонічні тональності. Хроматична гама. Змішаний розмір. Тризвуки побічних партій. Збільшений тризвук. Квартоквінтове коло тональностей.

Практична частина. Написання гам, тризвуків. Визначення на слух тризвуків. Тестування знань квартоквінтового кола тональностей.

4. Гра на українських народних музичних інструментах (180 год)

Теоретична частина. Мелізми (форшлаг, мордент, групето, трель, арпеджіато).

Практична частина. Робота над мелізмами. Виконання вправ, етюдів на вдосконалення техніки гри на музичних інструментах.

Удосконалення навичок самостійної роботи над музичним твором. Вивчення ускладненого музичного репертуару.

5. Гра в ансамблі (108 год)

Практична частина. Удосконалення синхронної гри у роботі над музичними п'єсами і творами в швидкому темпі. Робота над динамікою, вдосконаленням музично-виконавських і технічних навичок, інтонаційно-слухового контролю, вмінню адаптуватися у непередбачуваних ситуаціях.

6. Виконавська практика (23 год)

Практична частина. Виступи з концертними номерами й програмами. Участь в музичних конкурсах і фестивалях.

7. Підсумок (2 год)

Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- теорію музики;
- прийоми гри: тремоло, вібрато, фрулято;
- поняття гармонії, музичної форми.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- передавати емоційний настрій музичного твору;
- використовувати придбані теоретичні знання на практиці;

Вихованці мають набути досвід:

- ансамблевої гри;
- концертної діяльності.

ОРІЄНТОВНИЙ РЕПЕРТУАР

Перший рік навчання, початковий рівень

Етюди і вправи

Бакланова Н. Вправи для початківців.

Блінов Ю. Етюд до мажор. Етюд соль мажор.

Гаценко А. Етюд до мажор.

Гедіке А. Етюд мі мінор.

Гнесіна Є. Етюд до мажор.

Діабеді А. Етюд до мажор.

Комаровський А. Етюди для скрипки (перша позиція).

Мотов В. Етюд до мажор.

Українські народні пісні та танці

«Веселі гуси»,

«Вийди-вийди, сонечко»,

«Вишеньки-черешеньки»,

«Галя по садочку ходила»,
«Грицю, Грицю до роботи»,
«Два півники»,
«Журавель»,
«Дощик»,
«Дівка Явдошка»,
«Зозуленька»,
«Коляд, коляд, колядниця»,
«Котився снопочок»,
«Летіла зозуля»,
«Ой, до нори, мишко»,
«Ой, є в лісі калина»,
«Ой, за гаєм, гаєм»,
«Ой, лопнув обруч»,
«Ой, минула вже зима»,
«Ой, на горі жито»,
«Ой, сніжку, сніжку»,
«Подоряночка»,
«Сонечко, сонечко»,
«Танок»,
«Ходить гарбуз по городу»,
«Ходить сонко по вулиці»,
«Шевчик»,
«Щедрівочка щедрувала».

Зарубіжні народні пісні та танці

Білоруські народні пісні. «Перепілонька», «Чего же мне не п'єте».

Латиська народна пісня. «Ой-я, жу-жу».

Молдавський народний танець. «Качка».

Російські народні пісні. «А я по луку», «Василёк», «Во поле берёза стояла», «Выйду ль я на реченьку», «Как под горкой, под горой», «Степь да степь кругом».

Словацька народна пісня. «Стукаю я в віконечко».

Фрацузька народна пісня. «Танець каченят».

Чеська народна пісня. «Мій коник», Чеська полька.

Твори українських і зарубіжних композиторів-класиків

В.-А. Моцарт. «Азбука», «Менует».

А. Омельченко. «Дощик».

Д. Кабалевський. Маленька полька, «Три подруги».

К. Орф. «Всі в танок пішли веселий».

П. Чайковський. «Літо».

Р. Руденська. «Марш».

Другий рік навчання, початковий рівень

Етюдн і вправи

Гедіке А. Етюд фа мажор.
Гнесіна Є. 18 легких етюдів.
Гржималі І. Вправи в гамах.
Григорян А. Гами і арпеджіо.
Джуліані М. Етюд соль мажор.
Павін С. Етюд до мажор.
Таловиря В. Етюд ре мінор.
Тюрк Д. Етюд до мажор.
Шітте Д. Етюд до мажор.
Юр'єв В. Етюд соль мажор.
Яньшінова А. Гами і арпеджіо.
Яньшінови А. та Н. 30 легких етюдів.

Українські народні пісні та танці

«А ми просо сіяли»,
«Бандура»,
«Зайчику, зайчику»,
«І шумить, і гуде»,
«Лугом іду коня веду»,
«Місяць на небі»,
«На березу дуб похилився»,
«Ніч, яка місячна, зоряна ясна»,
«Ой, джигуне, джигуне»,
«Ой, хмелю ж мій, хмелю»,
«Ой, я гарна молодиця»,
«Ой, чий то кінь стоїть»,
«Ой, чумаче, чумаче».

Зарубіжні народні пісні та танці

Білоруські народні танці. «В'язанка», «Янка».
Грузинська народна пісня. «Суліко».
Молдавська народна пісня. «Я чув не раз».
Польські народні пісні. «Оберек», «Вісла».
Російські народні пісні і танці: «Ах ты, хмель мой, хмельёк», «Во саду ли, в огороде», «Во лузях», «Во кузнице», «Девица-красавица», «Жил был у бабушки серенький козлик», «Лебёдушка», «На горе то калина», «Там за речкой».
Румунський народний танець. «Підвечірок».

Твори українських і зарубіжних композиторів-класиків.

Бах Й.С. Менует. Арія.
Гайденко А. Пісня.
Гайдн Й. Анданте. Менует.

Глінка М. Не щибечи, соловейку.
Зубицький В. П'єса.
Кирейко В. Музичний момент.
Кніппер Л. Полечко-поле.
Козловський І. Вальс.
Кулик А. Струмочок.
Левітін Ю. Пастушок. Жалоба.
Магіденко М. Зазнайка горобець.
Моцарт А. Алегретто.
Шуман Р. Метелик.

Перший рік навчання, основний рівень

Етюди і вправи

Артемов А. Етюд до мажор.
Волков В. Етюд ля мінор.
Горлов М. Етюд ре мажор.
Конюс Ю. Етюди і вправи в подвійних нотах.
М'ясков К. Етюд ля мінор.
Мострас К. Етюди в другій позиції.
Черні К. Етюд до мажор. Етюд соль мажор.
Шітте Л. Етюд до мажор.

Українські народні пісні і танці

«Горлиця»,
«Дівка в сінях стояла»,
«За світ встали козаченьки»,
«Ішов козак дорогою»,
«Козачок»,
«Коломийка»,
«Кучерява Катерина»,
«На березу дуб похилився»,
«На вулиці скрипка грає»,
«Ой, на горі, на горі»,
«Продай милий сиві бички»,
«Старий рік минає»,
«Та туман яром котиться»,
«Тихо-тихо Дунай воду несе».

Зарубіжні народні пісні і танці

Білоруські народні танці. «Крижачок», «Білоруська полька».
Естонська народна пісня. «Три яблука».
Молдавський народний танок. «Жок».
Норвезька народна пісня. «Камертон».
Польський народний танок. «Трамблянка».

Російські народні пісні і танці. «Ах по лузі зеленому», «Ай, на горі дуб, дуб», «Ах ты, зимушка-зима», «Ах ты, ноченька», «Вдоль по улице метелица метёт», «Молодец коня поил».

Твори українських і зарубіжних композиторів-класиків

Баланджіні Ф. Арієта.
Бах Й.С. Арія.
Гайденко А. Весняні ігрища.
Гуцал В. Скрипка.
Діабелі А. Мініатюра.
М'ясков К. Сюїта.
Рубінштейн А. Дітки на лузі гуляли.
Шуберт Ф. Експромт.
Шутенко Т. На лузі.

Другий рік навчання, основний рівень

Етюд і вправи

Гарліцкый М. Крок за кроком.
Гнєсіна-Вітачек Е. 17 мелодійних етюдів.
Голубовська М. Етюд ля мінор.
Двілянський М. Етюд до мажор.
Джуліані М. Етюд ля мінор. Етюд мі мінор.
Саренко В. Етюд ля мінор.
Шрадїк Г. Вправи 1 позиції.
Яньшінова А. Шість етюдів для інтонації.

Українські народні пісні і танці

«Вечір на дворі»,
«Дівчино кохана»,
«Добрий вечір дівчино»,
«Думи мої, думи мої»,
«Козачок»,
«Нащо мені чорні брови»,
«Ой, Марічко, чичері»,
«Ой, ти дівчино з горіха зерня»,
«Ой, ти дівчино зарученая»,
«Ой, ходила дівчина бережком»,
«Ой, ходить сон»,
«Прилетіли гуси з русі».
«Розцвіла під ставом»,

Зарубіжні народні пісні і танці

Литовська народна пісня. «Де ж ти був».

Польська народна пісня. «Чоботар».
Російські народні пісні і танці. «Ах, Настасья», «Вдоль да по речке», «Не будите мене молоду», «Ой, мороз, мороз», «Пойду ль я да, вийду ль я да».
Філіппінський народний танець. «Дерев'яні башмаки».

Твори українських і зарубіжних композиторів-класиків

Баштан С. «Наспів».
Гайдн А. «Анданте».
Глінка М. «Гуде вітер вельми в полі», Полька (до мажор).
Глінка М. «Не щебечи, соловейку».
Кирейко В. «Веснянка».
Лисенко М. Пісня про рака з дитячої опери «Коза-дереза».
Моцарт В.А. Менует. Волинка. Арія.
Мусоргський М. Гопак з опери «Сорочинський ярмарок».
Паганіні Н. Менует.
Штраус Й. Зозуля.
Шуберт Ф. Вальс.

Третій рік навчання, основний рівень

Етюди і вправи

Агафонін П. Етюд ре мінор.
Артемів В. Етюд до мажор.
Бертіні А. Етюд соль мажор.
Гедіке А. Етюд мі мажор.
Грачов В. Етюд ля мінор.
М'ясков К. Етюд соль мажор.
Чайкін М. Етюд сі мінор.
Чернявський М. Етюд фа мажор.

Українські народні пісні і танці

«Гаєм зелененьким»,
«Гомін по діброві»,
«Дивлюсь я на небо»,
«Зоре моя вечірняя»,
«Козачок», «Метелиця»,
«Ой, не ходи, Грицю»,
«Ой, поїхав за снопами»,
«Ой, у полі тополенька»,
«Ой, ходила дівчина бережком»,
«Та орав мужик край дороги».

Зарубіжні народні пісні і танці

Білоруський народний танець. «Лявоніха».

Литовський народний танець. «Кубилас».
Норвезька народна пісня. «Чарівний смичок».
Російські народні пісні. «Ах ты, душечка», «Вдоль по улице метелица метёт», «Когда я на почте служил ямщиком», «Я на камушке сижу».
Угорські народні пісні і танці. «Не ходи любий на жатву», «Чардаш».

Твори українських і зарубіжних композиторів-класиків

Бах Й. С. Ларго.
Бетховен Л. Шотландська пісня.
Кирейко В. Колискова.
Козицький П. Веснянка.
Коломієць А. Музичний момент. Прелюд.
М'ясков К. Прелюд.
Петренко В. Новорічний сувенір.
Руска М. Козацька переможна.
Стеценко К. Вечірня пісня.
Хренніков Т. Колискова.
Чайковський П. Солодка мрія.
Шостакович Д. Романс.

Перший та другий рік навчання, вищий рівень

Обробки українських та зарубіжних народних пісень і танців.

«А я в батька росла». Обробка В. Гуцала.
«Бандура». Українська народна пісня, інструментовка Є. Єжижанського.
«Весільний козачок». Обробка О. Онуфрієнка.
«Висока верба». Обробка Ю. Кроткевич, інструментовка В. Гуцала.
«Висока верба». Обробка Ю. Кроткевич, інструментовка В. Гуцала.
«В'язанка». Білоруський народний танок, обробка О. Онуфрієнка.
«Гиля, гиля, гусоньки, на став». Українська народна пісня, обробка О. Онуфрієнка.
«Гопак». Український народний танець, обробка Є. Єжижанського.
«Дикі гуси». Муз. І. Поклада, сл. Ю. Рибчинського, перекладення Є. Єжижанського.
«Жартівлива полька». Перекладення Є. Єжижанського.
«Заграють барвисті веселки». Муз. О. Димитрова, сл. М. Щербака, перекладення Є. Єжижанського.
«Запорізький марш». Є. Адамцевич, обробка В. Гуцала, перекладення Є. Єжижанського.
«Качата-гусята». Обробка Ю. Кроткевич, інструментовка В.Самойленка.
«Козацька пісня». Муз. І. Татарченка, сл. В. Крищенка, інструментовка Є. Єжижанського.

«Козацькому роду нема переводу». Муз. М. Баледи, сл. М. Ваньо, інструментовка Є. Єжижанського.

«Козачок». Український народний танець, обробка М. Різоля.

«Козачок». Український народний танець, обробка М. Різоля.

«Мала я, мала». Обробка Ю. Кроткевич, інструментовка В. Самойленка.

«Моя земля». Музика і слова М. Мозгового, інструментовка Є. Єжижанського.

«Ой, за лужком». Обробка А. Дубини.

«Ой, мала я чоловіка». Обробка В. Самойленка.

«Ой, на горі ярая пшениця». Обробка В. Таловирі.

«Ой, перепеличка». Обробка В. Дубини.

«Ой, піду я собі в зелений гайочок». Обробка Ю. Кроткевич, інструментовка В. Самойленка.

«Розпрягайте, хлопці, коней». Українська народна пісня, обробка С. Дядьківської, перекладення Є. Єжижанського.

«Світить місяць». Російська народна пісня, обробка Андреева, перекладення Є. Єжижанського.

«Севастопольський вальс». Муз. К. Лістова, інструментовка Є. Єжижанського.

«Українська концертна полька». Обробка О. Онуфрієнка.

«Українські жартівливі наспіви». Обробка В. Попадюка.

«Українські народні мелодії». Обробка В. Гуцала.

«Ходить сорока коло потока». Обробка В. Таловирі.

«Хора». Молдавський народний танець, перекладення Є. Єжижанського.

«Цвіте терен». Українська народна пісня, інструментовка Є. Єжижанського.

«Я гілочка». Обробка Ф. Колеси, перекладання Є. Єжижанського.

«Якби мені черевички». Обробка В. Гуцала.

Фантазія на теми народних гуцульських мелодій для сопілки з ансамблем.
Фантазія на українські народні мелодії для цимбал з ансамблем. Обробки В. Попадюка.

Твори українських та зарубіжних композиторів-класиків

«Італійська пісенька». Муз. П. Чайковського, перекладення Є. Єжижанського.

«Карусель». Муз. А. Фоссена, інструментовка Є. Єжижанського.

«Ой, у лузі три криниченьки». Муз. Б. Лятошинського, перекладення Є. Єжижанського.

«Палладіо». Муз. К. Джексона, перекладення Є. Єжижанського.

«Пливе човен». Елегія. Муз. М. Лисенка, перекладення Є. Єжижанського.

«Полька». Муз. Б. Сметани, перекладення Є. Єжижанського.

- «Прилетіла перепілонька». Обробка Л. Ревуцького.
«Романс» з музичних ілюстрацій до повісті О. С. Пушкіна «Заметіль».
Муз. Г. Свиридова, перекладання Є. Єжижанського.
«Угорський танець». Муз. Й. Брамса, перекладання Є. Єжижанського.
«Ягілочка». Обробка Ф. Колеси, перекладання Є. Єжижанського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библиотека юного скрипача. М. 1990.
2. Брилін Б. А. Вокально-інструментальні ансамблі школярів : книга для учителя / Б. А. Брилін. – 2-ге вид. – К. : Преса України, 2011. – 131 с. ; ноти.
3. Верещагіна О. Є. Історія української музики ХХ століття : навч. посіб. / О. Є. Верещагіна, Л. П. Холодкова. – К. : Освіта України, 2008. – 268 с.
4. Вправи для сопілки. – К. 1992.
5. Гуцал В. Інструментовка для оркестру українських народних інструментів / В. Гуцал. – К. : Музична Україна, 1988. – 67 с.
6. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : [підруч. для вищ. навч. закл. культури і мистецтв I-IV рівнів акредитації] / М. А. Давидов ; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – 2-ге вид. випр. та доп. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2010. – 592 с.
7. Давыдова Е.В. Методика преподавания сольфеджио: [Учеб. пособие для муз. вузов и учащихся муз. уч-щ] / Е. Давыдова ; [Вступ. ст. В. Середы] 158,[2] с. нот. ил. 22 см 2-е изд. М. Музыка 1986.
8. Естрадний ансамбль у школі. - К. Муз. Україна, 1982.
9. Кабалецький Д. Як розповідати дітям про музику? / Д. Б. Кабалецький ; пер. з рос.: Н. Орлова. – Київ : Музична Україна, 1982. – 320 с. : іл. – (Бібліотечна серія). - Бібліогр. в підряд. приміт.
10. Колеса Ф. Шкільний співаник у двох частих. З педагогічної спадщини композитора / Ф. Колеса [загальна редакція, післямова та примітки С.С. Процика]. – Київ : Музична Україна, 1991. – 224 с
11. Кудін В.О. Мистецтво і духовний світ молоді. – К.: Рад. школа, 1983. – 96 с.
12. Лапченко В. Курс гри в оркестрі народних інструментів. 3 частина - К., Музична Україна, - 1981.
13. Міхеєва Л. Музичний словник в розповідях. - М.: «Радянський композитор», - 1988.
14. П'єси для ансамблю народних інструментів. Музичні вечори. №6 1986, №6 1987, №6, 1988.
15. П'єси для оркестру народних інструментів. - К. 1981.

16. Порвенков В. Акустика и настройка музыкальных инструментов. М. Музыка. 1990.
17. Словник музичних термінів. Ленінград. Музика. 1988.
18. Троїсті музики – партитура. К. 1990.
19. Троїсті музики. П'єси для ансамблю українських народних інструментів. – К.: Музична Україна, 1990
20. Українські народні пісні в обробці для готово-виборного баяна. – К. Музична Україна. 1983.
21. Українські народні пісні. - К. 1987.
22. Українські народні пісні. - К. 1988.
23. Українські народні пісні. - К. 1989.
24. Українські народні танці в обробці для готово-виборного баяна. – К. Музична Україна. 1984.
25. Хрестоматія для контрабаса. К. Музична Україна. 1987.
26. Хрестоматія юного гітариста. Ростов на Дону. Фенікс. 2007.
27. Цимбали 1-3 класи ДМШ. К. Музична Україна. 1984.
28. Эстетическое воспитание учащихся во внешкольных учреждениях: Пособие для учителя / Сост. Л. А. Сахарова, А. И. Шахова. - М.: Просвещение, 1986. - 127 с.